

Tuna Vilayeti Göçmenleri ve Midhat Paşa

Bekir Koç*

Özet

Rusya'nın yayılcı politikalarının bir sonucu olarak Osmanlı topraklarına sürgün edilen Nogay, Kırım Tatarı ve Çerkes göçmenler için önemli iskân alanlarından olan Tuna Vilayeti'nde Midhat Paşa'nın öncülüğünde muhacirlerin çocuk, fakir ve yaşlılarına dönük birçok sosyal proje geliştirilmiştir. Muhacir tabipleri, muhacir eczaneleri, aşı kampanyaları ve toplu sünnetlerin de eşlik ettiği bu sosyal uğraşların en kayda değer olanları, biri kızlara mahsus olmak üzere faaliyete geçirilen islahhaneler ile yine biri kadınlara özgü olan göçmen ve gureba hastaneleriydi.

Anahtar Kelimeler: Tuna Vilayeti, Midhat Paşa, Nogay, Tatar, Çerkes

Immigrants of Danube Province and Midhat Pasha

Abstract

As a consequence of the expansionist policies of Russia, a lot of social projects were developed for children, poor and elders of the immigrants under the leadership of Midhat Pasha in Danube Province, where was one of the most significant inhabiting places, for the use of Nogai, Crimean Tatar and Circassian immigrants who were exiled to the Ottoman lands. Along with the immigrant doctors, immigrant pharmacies, vaccine campaigns and public circumcisions, the most remarkable of these social occupations were reformatories opened peculiar to the girls and immigrant and poor hospitals activated for the women.

Keywords: Danube Vilayet, Midhat Pasha, Nogai, Tatar, Circassian

* Bekir Koç, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye, bekirkoc@ankara.edu.tr. (Makale gönderim tarihi: 07.02.2017, makale kabul tarihi: 01.03.2017)

Midhat Paşa Tuna Vilayeti valiliği döneminde (1864-1868) *islahhane* ve *göçmen hastanelerini* faaliyete geçirmiştir. Makaleye konu olan Tuna Vilayeti, 1864 Kasım'ında dönemin sosyo-politik ve ekonomik sorunlarına çözüm bulmak amacıyla ilan edilen Tuna Vilayeti Nizamnamesi'yle Osmanlı idari taksimatındaki yerini almıştı (Sevitdanlıoğlu 67-81; Düstür 1282, 517-536). Niş, Vidin ve Silistre Eyaletlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan ve iki milyonun üzerinde nüfusa sahip olan vilayet, Rusçuk, Sofya, Niş, Varna, Vidin, Tırnovi ve Tulça livaları ile 50 civarında kaza ve binlerce köyden oluşuyordu (Koyuncu 697-701). Kırım Savaşı (1853-1856) sürecinde ve özellikle 1860'lı yıllardan sonra kitlesel nitelik kazanan Kırım ve Kafkas göçmenlerinin Rumeli'deki temel iskan alanlarından olan Tuna Vilayeti'nin kapsadığı topraklara iki yüz bin Nogay ve Kırım Tatarı ile yüz bin Çerkes yerleştirilmişti.¹

Göçün yoğunluk kazandığı dönemlerde özel görevle bölgede bulunan Nusret Paşa'nın başlatmış olduğu iskân faaliyetlerini Midhat Paşa devralmış, göçmenlerin öncelendiği kayda değer sosyal projelere imza atılmıştı (Tuna Vilayeti Gazetesi, *Tuna* 10; BOA.İ. MVL.530/23784). Göçün yoğun olmadığı dönemlerde büyük ölçüde sorunsuz seyreden iskân faaliyetinde göçmenlerin sayısındaki artışla mali, sıhhi ve idari birçok sorunla karşılaşmıştı.² Bölgedeki

¹ Tuna Vilayeti Gazetesi, *Tuna*, nu: 58. 1867'de Rus Çarlığına sürgün edilen yaklaşık 20.000 Abhaz nüfusun 8000'inin Tuna Vilayeti sınırlarına iskân edildiği anlaşılmaktadır. *Tuna*, nu: 215. Sözü edilen Abhaz göçüne dair bkz.: Georgy Chochiev, "1867 Abhaz Göçüne Dair Birkaç Rus, Osmanlı ve İngiliz Belgesi", *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Caucasian Studies (JOCAS)*, Eylül / September 2015, Yıl / Vol. 1, No 1, ss. 105-138.

² Tuna Vilayeti'ne muhacir iskanı ve adaptasyon meselelerine dair bkz.: Margarita Dobрева, "Circassian Colonization in the Danube Vilayet and Social Integration (Preliminary Notes)", *OTAM*, 33/Bahar 2013), pp.1-30. Aynı yazar, "Bulgaristan'ın İvraca ve Rahova Kazalarında Yaşayan Çerkeslerin Nüfus Yapısı ve İktisadi Etkinlikleri (1860-1870)", *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Caucasian Studies (JOCAS)*, Mart/March 2016, Yıl/Vol. 1, No 2, ss. 48-71. Ventsislav Muchinov, "Ottoman Policies on Circassian Refugees in the Danube Vilayet in the 1860s and 1870s", *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of*

demografik yapının aleyhlerine değişeceğinin farkında olan Bulgar ve Romenlerin -ve tabii ki Rusya'nın- iskâna karşı çıkması, meseleye siyasi bir yön de kazandırmıştı.

Günümüzde Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan sınırları içinde kalan Dobruca, Köstence, Tulça, Niş, Minkalya, Babadağı, Rahova, Hezargrad, Rusçuk, Cuma-yı Atik, şehirköyü, Sofya, şumnu, Vidin, İvraca, Adliye ve Maçın gibi kazalara iskân edilen göçmenlere gerek merkezi yönetim, gerek yerli ahali özveri ile kucak açmış, tüm zorluklara karşın iskân başarı ile tamamlanmıştı.

Tuna Vilayeti İslahhaneleri

Yukarıda kısaca bahsedilen iskân sürecinde uygulamaya konulan önemli sosyal projelerden biri ıslahhaneydi ki, ilk defa Midhat Paşa tarafından Niş'te faaliyete geçirilmışti. Niş'ten sonra Tuna'da valilik yapan Midhat Paşa ıslahhaneleri bu vilayette de açmış ve daha sonra hızla ülke geneline yaygınlaşmıştı. İslahhanelerin birkaç işlevi yerine getirdiği görülüyordu. İlk ve en önemli işlevi, ülkenin gittikçe kötüleşen sosyo-ekonomik durumunun ve özellikle Osmanlı topraklarına yapılan göçlerin mağdur ettiği 5-13 yaşları arasındaki fakir ve kimsesiz çocukların sokaklardan alınarak, devletin kontrolünde ve sağlıklı bir ortamda büyütölmelerinin sağlanmasıydı. İkinci işlevi, sosyal kaygılarla beraber ilerleyen kalkınma abalarıydı. Zira çocuklar eğitim görecekleri beş yıllık süre boyunca hem temel düzeyde okuma yazma öğreniyorlar, hem de deri işleme, terzilik, kunduracılık gibi popöler mesleklerde kalfalık düzeyinde bilgi ve maharet sahibi oluyorlardı. Üçüncüsü, ıslahhanede küçük suçlular da barındırıldığından, çocukların cezalarını emsalleriyle birlikte kurumun kazandıracadıı nitelikleri alarak çekmeleri sağlanıyordu. Dördüncüsü, ıslahhaneye din ayrımı yapılmadan talebe kabul edildiği için, Müslöman ve gayr-ı Müslömlerin bir arada eğitim görecekleri karma eğitim sistemine geçişte önemli bir misyon üstleniyorlardı (Koç, Osmanlı İslahhanelerinin 114). Sözü edilen işlevleri yerine getirmek üzere ilk önce Niş'te daha sonra Rusçuk, Köstence ve Sofya'da faaliyete geçirilen ıslahhaneler, Nogay, Tatar ve erkes göçmenlerin,

özellikle yetimlerinin, muhafaza ve eğitimleri konusunda önemli fonksiyonlar üstlenmişti.

Niş İslahhanesi

1861 Şubat'ında Niş'e vali olarak atanan Midhat Paşa vilâyete ilk gittiği dönemlerde yerli halkın ve bölgeye yeni gelmiş göçmen çocuklarının sokaklarda başıboş dolaştığını gözlemleyerek, kolluk kuvvetlerinin yardımıyla mahalle mekteplerine zorla kayıtlarını yaptırmıştı. Fakat ilerleyen zamanlarda, bu çocukların sadece mahalle mekteplerine devam etmelerinin çözüm olmayacağına karar vererek, 1863 yılı ortalarında bir yardım kampanyası düzenlemiş (Midhat Paşa, 19), servet ve merhamet sahiplerinden toplanan bağışlarla 50 civarındaki fakir ve kimsesiz çocuğun elbise, ayakkabı gibi ihtiyaçları temin edildiği gibi, barınmaları için bir yer de kiralanmıştı (BOA. İ.D. 36231).

Niş İslahhanesi kısa sürede dolunca, 1863 yılı sonunda bir yardım kampanyası daha düzenlenmiş, 150 çocuğun ikamet edeceği kalıcı bir bina inşa edilmişti. İslahhanenin uzun vadede finansman sorunuyla karşılaşmaması için değirmen, han, debbağhane ve dükkân kiralari ile hapishanede imal edilen ayakkabıların satışından elde edilen kârın bir bölümü daimi gelirler olarak tahsis edilmişti (Koç, Midhat Paşa 19-21).

Ruşçuk İslahhanesi

1864 sonbaharında Tuna Valisi olarak atanan Midhat Paşa vilayet merkezi olan Ruşçuk'ta da bir islahhane açma girişiminde bulunmuş,³ padişah, kabine üyeleri ve önde gelen bazı devlet adamlarından alınan bağışlarla⁴ islahhane binasının masraflarının karşılanabileceği anlaşılmış; inşaat devam ederken 60'tan fazla çocuk 1865 baharında

³ "Niş'de yapılan islahhâne gibi merkez-i vilâyet olan Ruşçuk'da dahi İslam ve Hristiyan ve muhacir eytâm ve etfalinin infak ve idâre ve terbiyesiyçün bir islahhâne ve bir de hastahâne te'sîs ve teşkîli mukarrer bulunmuş olub..." *Tuna*, nu: 4.

⁴ Söz konusu bağışlardan elde edilen gelir, göçmenler için yapılacak hastane binası için de kullanılacaktı.

barakalarda barındırılmaya başlanmıştı.⁵ 1865 yazında hem binanın bitirilmesi hem de diğer ihtiyaçlar için Midhat Paşa'nın 7.500 kuruşla iştirak ettiği büyük bir yardım kampanyası düzenlenmiş; ağırlığını devlet görevlilerinin oluşturduğu, ama tüm dini sınıf ve kesimlerin yoğun ilgi gösterdiği organizasyonda bir kaç ayda on binlerce kuruş toplanmıştı.⁶

Kalıcı binalarına⁷ 1866 sonbaharında (Tuna 119) kavuştuğu anlaşılan Rusçuk İslahhanesi'ndeki 145 çocuğun sınavları, Midhat Paşa'nın da katılımıyla, bir mümeyyiz heyet tarafından yapılmıştı. Açılışında öğretimi yapılan terzilik, müretteplik⁸ ve kunduracılık

⁵ Rusçuk İslahhanesi'nin faaliyete geçirilmeye çalışıldığı 1865 yılı baharında artık bir fonksiyonu kalmamış olan Köstence muhacir dairesi vilayetin üçüncü islahhanesine dönüştürülmüş; ancak 5-6 ay sonra burada kalan çocuklar "talim ve terbiyelerine bakılmadığı" gerekçesiyle Rusçuk'a nakledilmişlerdi *Tuna*, nu: 4, 16, 21, 37; BOA. MVL., Dosya No: 1072, Gömlek No: 95.

⁶ Liste başı olarak Midhat Paşa'nın görüldüğü bağışçıların neredeyse tamamı Rusçuk'ta görevli devlet memurları ile meclis üyelerinden oluşuyordu. 50 bin kuruşun üzerinde görünen yardımlarda en büyük pay, 25 bin kuruşla, Mayor Mişo'ya aitti. Onu 7.500 kuruşla Midhat Paşa ve 2.000 kuruşla Rusçuk ağnam mültezimi Behçet Ağa takip ediyordu. Vidin Kaymakamı Sabri Paşa'nın 1.500 kuruş bağışladığı kampanyadan 14 bin kuruşa yakın para toplanmıştı. Şumnu Müdürü Ali Bey 2.000 kuruş bağışladığı gibi, 10 bin kuruş da para toplanmasını sağlamıştı. Varna ve Prevaği'den 30 bin kuruşun üzerinde yardım gelmişti. Neredeyse tüm kazaların iştirak ettiği yardım kampanyası bağış örnekleri için bkz.; *Tuna*, nu: 16, 17, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 30.

⁷ Rusçuk İslahhanesi'nin kalıcı binasının inşa edildiği dönemlerde yaklaşık iki yıldır faaliyette olan Niş İslahhanesi'nde en küçüğü yedi en büyüğü on dört yaşında 100'ün üzerinde çocuk kalmaktaydı. Türkçe ve Bulgarca okuma yazma öğrenen çocuklar aynı zamanda terzilik ve kunduracılık sanatlarında eğitim alıyorlar; hatta zaptiye askerleri için günde 30 kat elbise ve 25 çift ayakkabı imal ediyorlardı. 1867 yılı sonbaharında ise 200 çocuğa ev sahipliği yaptığı anlaşılan Niş İslahhanesi'nde terzilik ve ayakkabıcılığın yanı sıra kösele, deri, sahtiyan, şayak, çuha, astar ve keten bezi imali de öğretiliyordu. *Tuna*, nu: 9, 13, 114, 124.

⁸ Midhat Paşa, *a.g.e.*, s. 33. Gazetenin haftada iki gün çıkmaya başladığı 1866 Mart'ında matbaanın müdür, kâtip, mütercim, mürettep ve makinecisi aynı anda hastalanmış, hatta makineci vefat etmiş ve beyan edilen

sanatlarına demircilik de eklenmiş, imtihana giren öğrenciler maharetlerini ve imal ettikleri ürünlerden örnekler sergilemişlerdi. Öğrencilerin okuma yazma ve hesap konularında belli bir mesafe aldıkları, hatta içlerinden birkaçının “Fransızca’da hayli ilerledikleri” anlaşılmıştı.⁹ Başarılı bulunan dokuz öğrencinin vilayet mektubi ve muhasebe kalemine verilmesi kararı alınmış ve imtahanların ardından tertip edilen şenlikte 25 çocuğun sünneti de gerçekleştirilmişti (Tuna 172).

Niş İslahhanesi gibi Rusçuk İslahhanesi’nin de düzenli ve sürekli gelir kaynaklarına kavuşturulması için büyük gayret gösterildiği görülüyordu. Örneğin, Silistre iskelesinde 42 bin kuruşa mal olan ve maliyeti yöre ileri gelenleri ve memurlarınca karşılanan tek kat ve birkaç odadan oluşan bir bina inşa edilmiş; odanın biri acentehane, diğeri de yolcuların güneşten ve yağmurdan korunması amacıyla bekleme salonuna dönüştürülmüş ve geliri Rusçuk İslahhanesi’ne tahsis edilmişti (Tuna 21, 54). Bunun dışında, geniş bir bahçe içinde 32 oda, büyük bir salon ve bir gazinosu olan kargir bir bina daha inşa edilmişti ki (Tuna 48), ileride İslahhane Oteli olarak ünlenecek olan bu yapı gerek mimarisi, gerek Viyana’dan getirtilen mobilyaları ve gerekse Tuna Nehri manzarası ile Rusçuk’un en gösterişli binalarından biri olacaktı (Bkz.: Fotoğraf 1). Yıllık kirası yetim çocuklara tahsis edilen bu otel dışında Rusçuk’ta “dörder oda haremli

zamanlarda çıkması müretteplik eğitimi alan talebe sayesinde mümkün olabiliyordu. *Tuna*, nu: 54; Yine, 97 numaralı gazetenin Türkçe nüshasını 5 Müslüman çocuk; Bulgarca nüshasını 4 Bulgar çocuk “dizip meydana getirmişti.” *Tuna*, nu: 97.

⁹ Rusçuk İslahhanesi’nin 5-13 yaşları arasındaki fakir ve kimsesiz çocuklar dışında koruma sağlamaya çalıştığı bebek ve âmâ çocuklar da vardı. Bu konuda vilayet gazetesine yansıyan ilk habere göre, dilencilik yapan âmâ çocukların ıslahhaneye alınmasına karar verilmiş ve geçimlerini temin edebilmeleri için hasır dokuma sanatının öğretilmesine başlanmıştı (*Tuna*, nu: 14). İkinci haber ıslahhanenin bir tür bebek bakımevi haline getirildiğine dairdi. Gazeteye göre, “Rusçuk ahalisinden bir adamın geçen gün bir çocuğu dünyaya gelmiş ise de, eşinin sütü olmadığından ve sütanne temini için maddi durumları da yetersiz olduğundan çocuğu cami avlusuna bıraktıkları işitilmiş; Mustafa Hamit ismi verilen bu çocuk için Rusçuk İslahhanesi’nde bir yer ayrılarak, sütanne dahi temin edilmiş ve bu durumdaki bebeklerin ıslahhaneye kabul edilmesi kararlaştırılmıştı *Tuna*, nu: 63.

ve ikisi ikişer oda selamlıklı” üç ev ile (Tuna 34), Işıklar’daki demiryolu istasyonunda yaptırılan “11 gözlü zahire ambarının” kirası da -50 bin kuruş- ıslahhane idaresine bırakılmıştı (Tuna 215).

1867 yılı başlarında Rusçuk İslahhanesi’nin hotel, emlak ve diğer gelirlerinden yıllık 50 bin kuruş; Niş İslahhanesi’nin de değirmen, han, debbağhane, dükkân, bağ ve bostan gibi işletimlerden 20 bin kuruş daimi geliri bulunuyordu. Merkezin ıslahhanelere katkı olarak Tuna Vilayeti’ne tahsis ettiği ihzariye tezkerelerinden her iki ıslahhaneye 50 biner kuruş kalıyordu. Öğrencilerin işlerinden yıllık 70-80 bin kuruş gelir elde ediliyordu. Şu durumda her iki ıslahhanede kalan 400 civarındaki çocuğun yıllık elbise, yiyecek-ıçecek masrafları ile memur, hoca, hademe maaşları ile odun, kömür, mum ve yağ gibi temel giderler hesap edilince talebe başına Rusçuk İslahhanesi için 1000 kuruş, Niş İslahhanesi için 750 kuruş isabet ediyordu ki, yukarıdaki gelirler söz konusu masrafları karşılamaya yetecek gibi görünüyordu (Tuna 135).

Sofya İslahhanesi

Niş ve Rusçuk İslahhanelerinin belli bir eğitim ve gelir düzeyine kavuşturulduğu dönemde, vilayetin üçüncü ıslahhanesi olan Sofya İslahhanesi’nin açılması çabalarına da girişilmişti. İslahhanenin ilk sakinleri Sofya ve çevresindeki yerleşim birimlerinden toplanan fakir ve kimsesizler ile Niş ve Rusçuk İslahhanelerinden alınarak Sofya’ya getirilen bir grup çocuktan oluşuyordu. Niş ve Rusçuk İslahhanelerinden gelen çocuklar giyim kuşam ve tavırları ile takdir toplamışlar, bando eşliğinde “hep bir ağızdan padişahım çok yaşa duası” etmişlerdi (Tuna 136). 1866 Aralık sonları ve 1867 yılı başlarına tesadüf eden bu karşılama töreninin üzerinden çok geçmeden çocuklar hem kışı geçirmek hem de inşaatına başlanan yeni binalarının bitmesini beklemek üzere Samakov’a nakledilmişlerdi (Tuna 137). Samakov’da çocuklara gerekli ustalar tedarik edilerek aba ve şayak imali öğretilmeye başlanmış, iki arşın genişliğinde dokunan çuha numunelerinin Viyana’dan getirtilen çuhalardan daha sağlam ve ucuza mal edildiğine karar verilmişti (Tuna 139, 216).

Ruşçuk Kız İslahhanesi

Niş, Ruşçuk ve Sofya İslahhaneleri dışında vilayet merkezi Ruşçuk'ta bir de kız ıslahhanesi açmak isteyen Midhat Paşa, konuyu 1867 Ekim'inde ikinci defa toplanan Vilayet Umumi Meclisi'ne getirmiş, "başlangıç olarak Ruşçuk'ta bir kız ıslahhanesi açılmasına dair" karar aldırılmıştı. Vilayet gazetesine yansıyan gerekçede "vilayette yetim ve kimsesiz erkek çocukların kalacağı ıslahhaneler olmasına karşın, fakir ve yetim kız çocuklarının "terbiye ve ıslahına mahsus" bir ıslahhane bulunmadığı dile getiriliyor; kız çocuklarının hem güzel ahlak sahibi olmaları, hem de kendi geçimlerini sağlayabilmelerinin¹⁰ ıslahat ve insanlığın ilerlemesinin gereklerinden olduğu ifade ediliyordu. Haberin devamında kız ıslahhanesinin inşa edilmesiyle ilgili meclis kararının merkeze de iletildiği ve onayının alındığı belirtiliyordu. Bu tür hayır işlerinin yardımseverlerin nakdi ve fiili katkılarıyla mümkün olabildiği dile getirilerek, valinin de bulunduğu bir ziyafette Defterdar Edib Efendi'nin "açılacak kız ıslahhanesine yardım olarak takdim kılınıyor" ibaresi taşıyan bir pusulaya 1000 frank iliştiyerek, bu hayırlı işi kolaylaştıracak kapıyı açan ilk kişi olduğu" ilan ediliyordu (Tuna 223).

Ruşçuk, Tuna'dan bir görünüm. 4nolu yapı İslahhane Oteli'dir. (Fotoğraflar *Ruse, prostranstvo i istoriya (kraya na XIV v. - 70-te godini na XIX vek* (Teodora Bakircieva -Stoyan Yordanov, Avangardprint, Sofya 2001) adlı eserden Sayın Bakircieva'nın izniyle alınmıştır.)

¹⁰ Tehzib-i ahlâk ve ihrâz-ı dest-mâye-i inti'âş

Midhat Paşa'nın 5.000 ve eşinin de 1.000 kuruş bağışladıkları kız islahhanesi kampanyasına Müslüman ve gayr-ı Müslim çok sayıda hayırseverin binlerce kuruşluk yardımda bulunduğu görülüyordu.¹¹ Bu yardımların önemli özelliklerinden biri de, "Vali Paşa Hazretlerinin eşlerini" takip etmek suretiyle genellikle yardım yapanların eşleri, anneleri veya kız kardeşleri adına da belli oranlarda yardım yapmalarıydı. Örneğin, Tırnovi'de mutasarrıf, kadı, müftü ve tahsildar başta olmak üzere neredeyse tüm liva yöneticileri ve eşleri toplam 13.000 kuruş yardım yapmışlardı.¹²

Kız islahhanesi için Hariciye Nazırı Fuat Paşa 50 (5.000 kuruş) ve Meclis-i Vâlâ Reisi Kâmil Paşa 75 lira (7.500 kuruş) bağışta bulunmuşlardı. Zıştovili Müslüman ve gayr-ı Müslim hanımlar da kız islahhanesine 9.045 kuruş yardım göndermişlerdi.¹³ Yardımların

¹¹ Örneğin, gazetede Rusçuk'un önde gelenlerinden Hacı Mehmet Ali Ağa; Bulgar ahalisinden Piraki Efendi ile Zıştovi hanedanından Pandolini'nin kızının 1.000'er kuruş verdiği; yine Meclis-i İdare-i Vilayet azasından Ulahoğlu Karabet Efendi'nin 2000; sertahsildâr-ı sâbık Necib Ağa'nın 1.030; Babadağlı Karabet Ağa'nın 1.030; hanedandan Hasan Bey'in 1000; Tuna kumandanı Hacı Ali Bey ile İdare Meclisi azası Hacı Memiş Efendilerin 500'er yüz; tüccardan Molla Mustafa Efendi ile Kazancıoğlu Agob Efendi'nin 515'er ve Hacı Abdullah Ağa'nın 180 kuruş bağışladığı -toplam 10.000 kuruş- bilgisi yer alıyordu. *Tuna*, nu: 228, 229, 232, 233.

¹² Kız islahhanesine Tırnovi Mutasarrıfı 1000, eşi 300 ve kız kardeşi 250 kuruş; Hâkim Efendi 800 ve eşi 200 kuruş; Müftü Efendi 150, eşi 52 kuruş; Muhasebeci Şakir Efendi 418, eşi 200 kuruş; Tahrirat Müdürü 250 kuruş; Meclis-i İdare Azasından Fazıl Bey ve validesi 200 kuruş; Meclis-i İdare Azasından Hacı Derviş Ağa 1.000, eşi 200 kuruş; Meclis-i Temyiz-i Hukuk Mümeyyizlerinden Derviş Bey 500 kuruş; Meclis-i Temyiz-i Hukuk Mümeyyizlerinden İbrahim Bey 500, eşi 200 kuruş; Yordancı Efendi 500, kayın validesi 150 ve eşi 150 kuruş; Reis-i Tahsildâr Sadık Efendi 750, eşi 250 kuruş; Mahkeme Başkâtibi Rüşdü Efendi 200, eşi 100 kuruş; Arazi Memuru Hüsnü Efendi 200, eşi 100 kuruş; Rüsümât Müdürü Halim Efendi 200, eşi 100 kuruş ve Sandık Emni Mehmed Ağa 250... kuruş olmak üzere toplam 13.101 kuruş bağışlamışlardı. *Tuna*, nu: 232.

¹³ Bu yardımlar dışında Sultan Abdülaziz Avrupa'dan dönüşünde Rusçuk Islahhanesi ve diğer öğrencilere 75 bin ve fakirlere de 50 bin kuruş bağış yapmıştı. Bu yardıma ilave olarak her ramazan bayramında Tırnovi Sancağı'ndaki fakirlere dağıtılmak üzere -ayakkabı parası olarak- hazineden gönderilen 5.590 kuruşun islahhanedeki çocuklara verilmesi için teşebbüse

devam ettiği süreçte yeni görev yerine hareket eden Midhat Paşa, Tuna'da başlattığı bu uygulamayı, Şûrâ-yı Devlet Reisi olarak İstanbul'da da devam ettirecekti.

Kuruluş süreçleri ve mali olanaklarından kısaca bahsedilen ıslahhanelerin idari yapıları ve eğitim-öğretim faaliyetlerine dair de birkaç söz söylemek faydalı olabilir. Tuna Vilayeti Islahhaneleri, vilayet matbaası ve Tuna Vilayeti Araba Şirketi ile birlikte idare edilmekteydi. Her üç idareden bir nazır sorumluydu ki, o da işleri yardımcısı ve sandık eminiyle yürütmekteydi. Bu üç idarenin ayrıca birer müdürleri ve kâtipleri bulunmaktaydı. Islahhane müdürünün en büyük yardımcısı, 10'ar kişilik gruplar halinde ve belli bir hiyerarşik düzende organize edilmiş olan çocuklardı. Genellikle çalışkan ve ıslahhane idaresine sorun çıkarmamış olan üst sınıftaki çocuklardan birisi çavuş seçiliyor, benzer niteliklere sahip bir diğer çocuk ona yardımcı olarak atanıyor ve sekiz kişinin ilk elden sorumluluğu bu iki kişiye veriliyordu. Çocukların mesleki eğitimleriyle ilgili temel sorumluluk ise, ilgili mesleği öğreten ustalara verilmiş durumdaydı.¹⁴

geçen Midhat Paşa, sağlıklı bir şekilde dağıtılamadığını düşündüğü bu meblağın Niş, Rusçuk ve Sofya Islahhanelerinde kalmasını temin etmişti. Yine, Silistreli İbrahim Paşa, Silistre'deki bir bahçesini ıslahhane idaresine bağışlarken (Tuna 228); Minkalya Kazası eski müdürlerinden Ahmet Şakir Efendi vilayet araba şirketinden satın aldığı bir hisseyi ıslahhane idaresine terk etmişti. Niş, Rusçuk ve Sofya Islahhanelerinde kalan 400 civarındaki çocuğun daha iyi eğitim almaları için zaman zaman İstanbul'a bazen de Avrupa'ya gönderildikleri görülüyordu. Vilayetteki üç ıslahhaneden altı öğrenci seçilmiş -bir Türk, bir Tatar, bir Çerkes, iki Bulgar ve bir Ermeni olmak üzere-; ikisi çuha imali, ikisi marangozluk ve ikisi ispermeçet sanatlarında öğrenim görmek üzere Fransa'ya gönderilmişti. Fransa'dan döndükten sonra ıslahhanelerde hocalık yapmaları şartıyla gönderilmiş olan bu öğrencilerin her yıl makine, şeker imali ve marangozluk gibi sanatları öğrenecek şekilde yenilerinin gönderilmesine karar verilmişti. *Tuna*, nu: 18, 215, 253, 228, 195,167.

¹⁴ 1866 yılı sonbaharında ilan edilen 51 maddelik Islahhaneler Nizamnamesi ile kurumun mali ve idari yapısı hukuki bir nitelik kazandı gibi, ıslahhanelerde kalan çocukların hak ve sorumlulukları ile eğitim müfredatları da belli bir düzene kavuşmuştu. Islahhânelere *Dâ'ir Nizamnâme*", *Düstür*, Matbaa-yı Amire 1284, ss. 193-224.

Islahhane, 5 yıla yayılmış teorik ve pratik derslerden oluşan ikili bir eğitim programına sahipti. Meslek derslerinin ağırlığını terzilik, kunduracılık, dericilik, çuha, bez imali, iplik hazırlama ve müretteplik oluşturuyordu. Atölyeler sürdürülen bu tür dersler öncesinde -mensup olunan dine göre- sabahları iki saat teorik ders yapılıyordu. Müslüman çocuklar, Müslüman hocalardan Osmanlı alfabesi, çeşitli dini metinler, basit edebi parçalar ve matematik dersi alıyorlardı. Gayr-ı Müslim çocuklar ise, benzer içerikteki derslerini kendi dinlerine mensup hocalardan öğreniyorlardı. Islahhane bünyesinde meslek atölyesi yoksa çocuklar anlaşmalı atölyelere yönlendiriliyor ve günün geri kalanında ustalarının nezaretinde çıraklık eğitimi alıyorlardı. Çok kısa olarak, islahhane programına göre çocuklar 5 yıl boyunca sabahları iki saat öğrenci, günün önemli bir bölümünde ise öğrenci-işçi idi. Ancak öğrencilik statülerindeki performansın sınıf geçmelerinde çok belirleyici olmadığı anlaşılıyor.¹⁵

Tuna Vilayeti Göçmen Hastaneleri

Fakir ve yaşlılara ücretsiz hastane, bakımevi ve eczane imkânı konusunda söz edilmesi gereken en önemli faaliyet, Balkanların kuzeyinin altı daireye ayrılarak (Ruşçuk, Varna, Mecidiye, Plevne, Lom ve Tulça'da) göçmenler için birer *gureba hastanesinin* yapılmış olmasıydı (Tuna 10). Muhacir komisyonu vasıtasıyla 1865 yılı başlarında yoğun olarak başlanan hastane inşaatları, yaklaşık iki yıl sonra Sofya'daki hastanenin eklenmesiyle yedi adede çıkmıştı (Tuna 138). Bununla yetinmeyen vilayet yönetimi Plevne'deki mevcut hastanenin yanına fakir, kimsesiz, yaşlı ve sakat hastalar için bir de *mesken-i aceze-bakımevi/imarethane* inşa ettirmişti. Gerek bu hastanelerdeki hastalara, gerek diğer ihtiyaç sahiplerine hizmet edecek bir *Ecza-yı Tıbbiye Anbarı* Rusçuk'ta faaliyete geçirilmiş, Niş'te de hapisane ve islahhanelerdeki fakir ve kimsesizlerin ücretsiz ilaç alabilecekleri bir diğer eczane hizmete açılmıştı (Tuna 132).

Yukarıda kısaca tanıtılan hastane, bakımevi ve eczaneler dışında muhakkak bahsedilmesi gereken önemli bir faaliyet de, Rusçuk'ta

¹⁵ Kurum iç işleyişine dair bkz.: Bekir Koç, "Islahhanelerin Finans Olanakları ve İç İşleyişleri" Ankara Üniversitesi, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, OTAM sayı 20(Güz 2006), ss. 185-196.

açılan fakir ve kimsesiz kadınlara mahsus 40 yataklı hastaneydi (Kenderova 63-64). Finansmanının tamamını zengin bir Çerkes kadının sağladığı hastane (Bakircieva ve Yordanov 184, Bkz.: Fotoğraf 2), Aralık 1866'da hizmete açılmış ve kurumun iç işleyişine dair bir yönetmelik kaleme alınmıştı.¹⁶ Ocak 1867'de vilayet gazetesinde yayımlanan yedi maddelik hastane dâhili yönetmeliğinin girişinde (Tuna 144), vilayette açılan gureba hastanelerine cinsiyet ayrımı yapılmadan her millet ve mezhepten kadın ve erkek fakir hastaların kabul edildiği hatırlatılarak, Rusçuk hastanesinin yanında kadınlara özgü bir hastanenin daha yapılmasının uygun görüldüğü ifade ediliyordu.¹⁷

Yönetmeliğe göre hastanenin kapıları, millet ve memleket ayrımı yapılmadan, fakir ve kimsesiz tüm kadınlara açık olacaktı. Hastaneye gelirken mümkünse belediyeden tezkere alınması, aciliyet nedeniyle mümkün değilse, hasta yakını, imam veya muhtarın durumu hastaneye bildirmesi gerekiyordu. Hasta geldiğinde kadınlara mahsus olan yan kapıdan içeriye alınacak, kadın hizmetçiler yardımıyla hastane elbiseleri giydirilip, tabibin vizitesi zamanına kadar, ayrı bir odada bekletilecekti. Tabip muayene ettikten sonra hastalığına göre hangi koğuşa gönderilmesi gerekiyorsa, o koğuşa yönlendirilecekti. Hastaneye yatan kadının eşyaları yakınları varsa onlara, yoksa kadına eşlik eden kişinin gözetiminde hastane emanetine kaldırılacaktı.

Tabip, eczacı ve hastane müdürü dışında kimsenin koğuşlara girmesi yasaktı. Erkek ziyaretçiler belirli zamanlarda -öğle vaktinden bir saat önce- gelip hastane müdürüne müracaat edecek, kadın hastanın mahremi olduğu anlaşılırsa, hastaneye bitişik odada görüştürülecekti. Hastaya meyve veya başka yiyecek getirilmesi uygun olmayacağından, görüşmelerde bir kadın hizmetçi bulunacaktı. Gerek tabip ve gerek hastaneye girmesi uygun görülen diğer erkekler, kadın hizmetliler vasıtasıyla geleceklerini önceden haber vermedikçe, hastaların koğuşuna giremeyeceklerdi. Kadın hastalar her durumda hastane kurallarına uymaya mecbur olduklarından, hastanede gürültü yapmak, uyarıları dinlememek ve hastane bahçesinin erkek tarafına geçmek gibi edebe uymayan hareketlerde bulunmayacaklardı. Taburcu

¹⁶ Bulgarca eserler ve çevirileri için Prof. Dr. Teodora Bakircieva ve Prof. Dr. Hüseyin Mevsim'e teşekkür ederim.

¹⁷ *Tuna*, nu: 144. Erkek hastalarla bir arada bulunmaları şer' en ve aklen uygun görülüyordu.

olacakların elbiselerini idareye teslim etmeleri sağlanacağı gibi, hastaya “hangi nedenle, kaç gün hastanede kaldığını gösteren” tabip imzalı bir belge de verilecekti.

Yukarıda kısaca tanıtılan kadın hastanesinin mali sorunlarla karşılaşmaması için Rusçuk şehir sınırları içinde inşa edilen 16 dükkân, bir fırın, çifte hamam ve şehir eczanesinin kiralaları bu kuruma tahsis edilmiş, gerekli hekim ve diğer araç-gereçlerinin tedarikine özel önem verilmişti (Bakircieva, Teodora-Stoyan Yordanov, 184).

Rusçuk Kadın Hastanesi

Sonuç

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) Tatarlarla meskûn Kırım'ı ilhak yolunda önemli bir adım atmış olan Rusya, 1783'te bu emeline ulaşmış ve aynı süreçte Kafkasya'daki nüfuz sahasını da genişletmişti. Her iki sahada kazandığı nüfuzu Edirne Antlaşması'yla (Eylül 1829) uluslar arası zeminde tescil ettirmiş; çok geçmeden Nogay, Tatar ve Çerkeslerin sürgün edilmesi politikasına odaklanmıştı. Kırım Savaşı sürecinde yurtlarından edilen Nogay, Tatar ve Çerkesler Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek zorunda bırakılmışlardı ki, sözü edilen sürgünün önemli iskân alanlarından biri de Tuna Vilayeti idi. 1864'te özel bir nizamname ile kurulan bu vilayetin valiliğine atanan Midhat Paşa, valilik yaptığı üç buçuk yıllık sürede belediye, teftiş memurluğu,

tahsildarlık, çiftçi yardımlaşma sandığı, tasarruf sandığı, vergilerin taksitle tahsil edilmesi, fayton ve gemi filosu, köy bekçiliği, zahire pazarları ve vilayet gazetesi gibi birçok yeni icraat ve uygulamaya da imza atmıştı.

Aynı süreçte merkezi hükümetin etkin desteği ve Midhat Paşa'nın öncülüğünde muhacirlerin çocuk, fakir ve yaşlılarına dönük birçok sosyal proje de geliştirilmişti. Muhacir tabipleri, muhacir eczaneleri, aşı kampanyaları ve toplu sünnetlerin de eşlik ettiği bu sosyal uğraşların en kayda değer olanları (Tuna 15, 36, 218), biri kızlara mahsus olmak üzere faaliyete geçirilen islahhaneler ile yine biri kadınlara özgü olan göçmen ve gureba hastaneleriydi.

Kaynakça

1- Arşiv Kaynakları

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İ.MVL., Dosya No: 530, Gömlek No: 23784.

BOA. İrâde., Dâhiliye 36231.

BOA. MVL., Dosya No: 1072, Gömlek No: 95.

2- Süreli Yayınlar

Tuna Vilayeti Gazetesi, Tuna, 4, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 30, 34, 36, 37, 54, 58, 63, 70, 97, 114, 119, 124, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 144, 167, 172, 195, 199, 202, 215, 216, 223, 228, 229, 232, 233, 236, 245, 253. sayılar.

“İslahhânelere Dâ’ir Nizamnâme”, *Düstûr*, Matbaa-yı Amire 1284, ss. 193-224.

“Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi”, *Düstur*, Def’a-yı Sâniye, Matbaa-yı Âmire, Gurre-i Zilhicce 1282, ss. 517-536.

3- Kitap, Makale

Bakircieva, Teodora-Stoyan Yordanov. Ruse, prostranstvo i istoriya (kraya na XIV v. - 70-te godini na XIX vek), Avangardprint, Sofya 2001.

Chochiev, Georgy. “1867 Abhaz Göçüne Dair Birkaç Rus, Osmanlı ve İngiliz Belgesi”, *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Caucasian Studies (JOCAS)*, Eylül / September 2015, Yıl / Vol. 1, № 1, ss. 105-138.

Dobрева, Margarita. "Circassian Colonization in the Danube Vilayet and Social Integration (Preliminary Notes)", OTAM, 33/Bahar 2013), pp.1-30.

---. "Bulgaristan'ın İvraca ve Rahova Kazalarında Yaşayan Çerkeslerin Nüfus Yapısı ve İktisadi Etkinlikleri (1860-1870)", Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Caucasian Studies (JOCAS), Mart/March 2016, Yıl/Vol. 1, № 2, ss. 48-71.

Midhat Paşa, Tabsıra-i İbret, Hayât-ı Siyasîyesi, Hidemâtı, Menfa Hayatı, (Nâşiri Ali Haydar Midhat), İstanbul 1325.

Muchinov, Ventsislav. "Ottoman Policies on Circassian Refugees in the Danube Vilayet in the 1860s and 1870s", Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Caucasian Studies (JOCAS), Eylül / September 2016, Yıl / Vol. 2, № 3, pp. 89-91.

Kenderova, Stoyanka. Bolnitsi za bedni i preselnitsi v Dunavskiya vilaet, Sofya 2015.

Koç, Bekir. "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt: 6, sayı:2 (2007), s. 113-127.

---. Midhat Paşa (1822-1884), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

---. "İslahhanelerin Finans Olanakları ve İç İşleyişleri" Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, OTAM sayı 20 (Güz 2006), ss. 185-196.

Koyuncu, Aşkın. "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi (1864-1877)", Turkish Studies, Volume 9/4 (Spring 2014), ss. 675-737.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet. "Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilâyeti Nizâm-nâmesi", Çağdaş Yerel Yönetimler, C. 5, S. 2 (Mart, 1996), ss. 67-81.

